

DOI: <http://doi.org/10.32750/2025-0324>

УДК 364.3:339.9:316.334

JEL Classification: H53, D91, I38, H75

Булавинець Олександр Васильович

кандидат економічних наук

докторант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія

Західноукраїнський національний університет

Тернопіль, Україна

ORCID ID: 0009-0009-8695-5644

e-mail: olexandr.bulavynets@gmail.com

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ТАКСОНОМІЇ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФЕРТІВ

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу наукових підходів до таксономії соціальних трансфертів. Обґрунтовано, що чітка й багатовимірна систематизація соціальних трансфертів має важливе значення для оптимізації механізмів соціального захисту та підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів на реалізацію соціальної політики. У роботі виокремлено інституційний, функціональний та поведінковий підходи до класифікації соціальних трансфертів. Обґрунтовано, що інституційний підхід передбачає концентрацію уваги на аналізі організаційно-правових форм, суб'єктному складі та джерелах фінансування соціальних трансфертів; функціональний — на визначенні стратегічної ролі трансфертів у соціально-економічному розвитку та впливі на публічні фінанси; поведінковий — на оцінюванні поведінкових реакцій та стимулів, що виникають у реципієнтів і суспільстві загалом у відповідь на отримання соціальних трансфертів. Проаналізовано переваги та обмеження кожного таксономічного підходу, підкреслено необхідність інтеграції їх сильних сторін у єдину системну рамку класифікації соціальних трансфертів. Запропоновано модель класифікаційної рамки соціальних трансфертів, яка забезпечує мультимірність їхнього аналізу з урахуванням інституційних змін, долає обмеження одновимірних класифікацій, що ігнорують вплив взаємодії між різними аспектами трансфертної політики. Особливу увагу приділено відображенню зв'язку соціальних трансфертів із публічними фінансами через виокремлення таких класифікаційних ознак, як джерела фінансування, вплив на фінансову стійкість та стратегічне значення у довгостроковому вимірі. Показано, що поєднання інституційного, функціонального та поведінкового аналізу забезпечує не тільки чітку структурування різновидів трансфертів, але й закладає основу для розроблення збалансованої та адресної трансфертної політики. Визначено, що універсальна таксономія соціальних трансфертів, вироблена на основі інтеграції різних таксономічних підходів, не лише розвиває теоретичне підґрунтя для аналізу трансфертної політики, але й має вагоме практичне значення для прийняття ефективних управлінських рішень у сфері надання соціальних трансфертів, спрямованих на підвищення результативності соціальних програм, забезпечення соціальної справедливості та збереження фінансової стабільності держави.

Ключові слова: соціальні трансфери; таксономічні підходи; класифікація; трансфертна політика; інституційний підхід; функціональний підхід; поведінковий підхід; публічні фінанси.

ВСТУП

Постановка проблеми. Сучасні трансформації економічних систем, зумовлені кризою процесів глобалізації та руйнацією системи міжнародного права, зростанням гостроти глобальних викликів, посиленням нестабільності розвитку негативно впливають на добробут значної частини суспільства, поглиблюють його поляризацію у розрізі окремих груп населення, що має довгострокові негативні наслідки не лише економічного, але й політичного та безпекового характеру. За цих умов зростає увага до питань ефективності соціальної політики й, зокрема, системи соціальних трансфертів, які у соціально орієнтованій ринковій економіці є одним із найбільш дієвих інструментів відновлення соціальної справедливості процесів ринкового розподілу, зниження проявів бідності, матеріальної підтримки осіб, які зазнали деструктивного впливу соціальних ризиків. Водночас, соціальні трансфери мають вагомий вплив на економічні процеси, адже запобігають падінню споживчого попиту у кризові періоди розвитку економіки.

Зростаюча соціальна та економічна роль соціальних трансфертів, еволюція їхніх функцій та форм реалізації, підходів до розподілу між рівнями системи публічних фінансів зумовлюють об'єктивну потребу у переосмисленні їх теоретико-методологічного підґрунтя, зокрема функціонального призначення, підходів до систематизації.

Одним із важливих векторів переосмислення соціальних трансфертів є їхні таксономічні засади, тобто класифікація різновидів, форм, цілей та механізмів соціальних трансфертів із урахуванням економічних, правових та інституційних чинників. В умовах посилення навантаження на систему публічних фінансів, зміни демографічних характеристик населення, трансформації ринку праці та динаміки соціальних ризиків недостатня розробленість класифікаційної основи соціальних трансфертів ускладнює формування ефективної соціальної політики, порівняльний аналіз між країнами, моніторинг результативності відповідних заходів.

Наукові підходи до таксономії соціальних трансфертів є предметом міждисциплінарних досліджень, які охоплюють економічну теорію, соціологію, право, публічне управління, фінанси. Проте наявна академічна література демонструє розмаїття критеріїв систематизації соціальних трансфертів, які часто мають прикладний чи нормативний характер, не формуючи цілісної теоретичної рамки їхнього розмежування. Це зумовлює необхідність критичного аналізу наукових підходів до класифікації соціальних трансфертів, узагальнення міжнародного і національного досвіду, а також формулювання обґрунтованої таксономічної концепції, здатної слугувати базою для подальших емпіричних і нормативних досліджень. Дослідження таксономії соціальних трансфертів дасть можливість більш глибокого розуміння їхньої природи та місця у системі публічних фінансів, ролі у формуванні суспільного добробуту, удосконалення соціальної політики в умовах постійної зміни зовнішнього середовища.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Питання таксономії соціальних трансфертів займає незначне місце у сучасних наукових дослідженнях з тематики соціальної політики чи публічних фінансів. Водночас, наявність різноманітних підходів до класифікації соціальних трансфертів вказує на багатовимірність цього явища, його інституційну вкоріненість і адаптивність до соціально-економічних і політичних трансформацій. Серед наукових праць, які закладають основи таксономії соціальних трансфертів чи характеризують її розвиток у сучасних умовах важливо найперше відзначити фундаментальну працю Г. Еспінг-Андерсена «Три світи капіталізму добробуту», де соціальні трансфери позиціонуються як невід'ємна складова інституційної архітектури держави добробуту [1]. Вчений виокремлює три типи соціальних держав, а саме ліберальний, консервативно-корпоративістський і соціал-демократичний, кожен з яких передбачає власну логіку трансфертної політики та її інструментів. Це надало значного поштовху до подальшої типологізації соціальних трансфертів у контексті порівняння політики їхнього надання. К. Енсен пропонує розмежувати соціальні трансфери за такими ознаками, як рівень охоплення, канали надання, тип адресата та поєднання з сервісними компонентами [2]. У цьому баченні соціальні трансфери розглянуті не тільки як інструмент фіскальної політики, а як механізм формування доступу до соціальних послуг, що важливо для аналізу ефективності трансфертної політики.

Функціональний погляд на класифікацію соціальних трансфертів подає Е. Шюрінг [3]. Вчена пропонує розмежовувати за низкою ознак (критерій доступу, форма адміністрування, тип відповідальності реципієнта), виділяючи такі їх види, як страхові й нестрахові, адресні й універсальні, умовні й безумовні. Таку наукову позицію поділяють В. Горин та В. Булавинець, які позиціонують соціальні трансфери як різновид

бюджетних трансфертів, наголошуючи на їх мотиваційній функції та ролі у забезпеченні суспільного добробуту. Вони розмежовують ці трансферти за джерелами формування, рівнем призначення, ступенем умовності [4]. Заслужує на увагу також публікація Б. Магдалу, у якій запропоновано формальну модель «соціально оптимальних трансфертів». За нею при класифікації соціальних трансфертів враховують їх здатність до підвищення добробуту за умов асиметрії інформації [5].

Таким чином, економічною наукою напрацьовано декілька підходів до класифікації соціальних трансфертів, які враховують їх функціональну, адресну, аксіологічну, поведінкову специфіку. Кожен із цих класифікаційних підходів має особливу дослідницьку спрямованість і характеризує соціальні трансферти як складні багатокомпонентні конструкції, важливі для формування соціальної політики держави. Однак у межах розкриття таксономічних основ соціальних трансфертів важливо інтегрувати наявні класифікаційні підходи, розробивши універсальну методологію систематизації, яка б відображала сучасні виклики інституційної еволюції соціальної держави.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета публікації полягає у розкритті наукових підходів до таксономії соціальних трансфертів, їх класифікації у розрізі найважливіших ознак, а також вироблення універсальної класифікаційної рамки, що базується на системі узгоджених ознак, враховує інституційні зміни та сучасні виклики трансфертної політики держави.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Складність та багатоаспектність соціальних трансфертів як явища, що має не тільки економічне чи правове, але й соціальне, морально-етичне вираження, розмаїття форм та цілей їхнього надання, а також відсутність методологічної єдності у підходах до класифікації визначають необхідність структурованої типологізації цих трансфертів, тобто їх повноцінної таксономії. У спеціальній літературі під таксономією розуміють впорядковану систему класифікації, що передбачає виокремлення релевантних рівнів узагальнення. У контексті нашого дослідження таксономія означає не просту класифікацію соціальних трансфертів за довільним переліком ознак, а вироблення структурованої системи їх поділу за ознаками, згрупованими відповідно до певних методологічних підходів. Такий підхід до систематизації соціальних трансфертів є складовою комплексної методології їхнього пізнання, що створює умови для порівняння трансфертних систем різних країн, оцінювання динаміки змін у межах однієї національної системи соціальних трансфертів, вимірювання їхньої ефективності.

У науковому дискурсі доцільно виокремлювати кілька наукових підходів до таксономії соціальних трансфертів, а саме:

– інституційний підхід, в основу якого покладено ознаки розмежування соціальних трансфертів відповідно до форм організації їхнього надання, джерел фінансування, приналежності до публічного чи приватного сектору, розподілу відповідальності за трансфертні програми між рівнями публічного управління, прямого чи опосередкованого механізму реалізації. У контексті забезпечення ефективного управління соціальними трансфертами найбільше значення мають їх поділ на приватні й такі, що надаються інституціями сектору публічного управління (що свідчить про масштаб відповідальності держави за реалізацію соціальних зобов'язань перед суспільством), а також обов'язкові та добровільні. Враховуючи фундаментальне положення теорії інституціоналізму, за яким розрізняють інститути-норми (тобто формальні чи неформальні правила, що визначають «поведінкову рамку» функціонування організацій та індивідів) та інститути-організації (забезпечують втілення цих норм і правил на практиці), інституційний підхід до таксономії соціальних

трансфертів передбачає групування ознак їхньої класифікації за нормативно-правовим та організаційно-адміністративним ракурсом;

– функціональний підхід, який фокусує увагу на цільовому призначенні соціальних трансфертів, тобто різновидах соціального ризику, для покриття яких вони запроваджені — безробіття, малозабезпеченість, багатодітність, стійка чи тимчасова втрата працездатності тощо. Відповідно до цього підходу, в основу розмежування соціальних трансфертів покладені функціональні цілі соціального захисту — від пом'якшення наслідків соціальних ризиків до активної підтримки змін, посилення прав та рівності у можливостях. Функціональний підхід до таксономії соціальних трансфертів дає можливість порівнювати витрати на їхнє надання з показниками суспільного добробуту у розрізі окремих груп населення, що важливо для об'єктивного оцінювання ефективності трансфертної політики та моніторингу її еволюції через зміну акцентів у підтримці певних суспільних груп.

У контексті функціонального підходу поряд із класифікацією за видами соціальних ризиків, Р. Сабатес-Вілер та С. Девере пропонують розмежовувати соціальні трансфери за цільовою ознакою, виокремлюючи серед них захисні, превентивні, стимулюючі і трансформативні [6]. Перша група трансфертів має на меті оперативне пом'якшення негативних наслідків впливу соціальних ризиків та кризових явищ на рівень життя індивіда, підтримання мінімального рівня споживання й уникнення злиднів (допомога малозабезпеченим особам, виплати у зв'язку із надзвичайними ситуаціями і стихійними лихами та ін.). Друга група охоплює соціальні трансфери, призначені для запобігання соціальним ризикам і кризовим явищам, які можуть негативно вплинути на рівень добробуту індивіда (соціальні виплати у зв'язку із тимчасовою втратою працездатності, послуги медичної профілактики, допомога з безробіття та ін.). Головне призначення стимулюючих соціальних трансфертів полягає у розширенні можливостей та стимулюванні людського розвитку шляхом заохочення інвестицій в освіту, охорону здоров'я або підвищення економічної самостійності (освітні ваучери, гранти на започаткування власної справи тощо). Нарешті, трансформаційні соціальні трансфери представлені тими їх видами, які спрямовані на подолання структурних причин вразливості, зниження нерівності, проявів дискримінації та ексклюзії. До цієї групи трансфертів належать виплати особам з інвалідністю, трансфери в рамках гендерної політики, підтримки національних меншин, подолання усіх форм дискримінації;

– поведінковий підхід до таксономії соціальних трансфертів базується на економічних моделях споживчого вибору та впливу трансфертів на поведінку реципієнтів. Згідно з цим підходом, соціальні трансфери поділяються залежно від того, чи передбачають вони стимули до певних дій реципієнта, зокрема його мотивації до праці чи її пошуку, формування заощаджень, здійснення інвестицій в людський капітал, зменшення соціальних ризиків тощо. Поведінковий підхід до класифікації соціальних трансфертів розвиває методологічне підґрунтя для оцінювання ефективності програм соціальної допомоги та залежності від виплат, побудови моделей умовної та безумовної підтримки, оцінювання залежності між трансфертами та результатами в освіті, охороні здоров'я чи сфері зайнятості.

Рис. 1. Наукові підходи до таксономії та ознаки класифікації соціальних трансфертів

Джерело: розроблено автором самостійно

Поведінковий вимір у таксономії соціальних трансфертів важливий, адже у розвинених країнах дедалі більш актуальним стає перехід у соціальній політиці від принципу «перерозподіл фіскальних платежів від багатих до бідних» до принципу «фінансування публічних послуг, рівних для усіх, рівність у доступі до фундаментальних благ» при посиленні відповідальності за власну фінансову безпеку [7]. Практичним наслідком цієї тенденції є розвиток інституту обумовлених соціальних трансфертів, які визначають одним із перспективних інструментів для підвищення ефективності соціальної політики. На думку Т. Перегудової, ці трансферти є дієвими «у сенсі підвищення якості людського капіталу, соціальної інклюзії, оскільки впливають на поведінку реципієнтів» [8]. При збереженні усіх ознак «традиційних» трансфертів, специфічною рисою обумовлених трансфертів є вимога щодо їхнього цільового використання на певні блага або ж виконання певних дій, які підтверджують право отримувати допомогу. На думку вченої, в умовах воєнної економіки України однією із головних умов надання соціальних трансфертів має бути офіційна зайнятість чи суспільно-корисна діяльність для задоволення потреб військового характеру. Обумовлені трансферти мають цілий комплекс економічних і соціальних переваг, серед яких нарощування людського капіталу, стимулювання здорового способу життя, культивування раціональної споживчої поведінки, формування соціально-корисних звичок та інше [9].

Розвиваючи бачення щодо поділу соціальних трансфертів на безумовні та обумовлені, останні можна додатково деталізувати за характером поведінкової обумовленості, а саме:

– трансферти із жорстким ступенем обумовленості, які передбачають, що отримання виплати чи надання допомоги в іншій формі чітко прив'язане до виконання

реципієнтом конкретних обов'язкових дій, виконання яких підлягає інституційному контролю. Умови отримують формалізацію у вигляді критеріїв участі у програмі трансфертів, а невиконання призводить до санкцій — повного припинення чи зменшення розміру соціального трансферту. В основу такого типу трансфертів покладено положення теорії стимулів та концепції умовної соціальної допомоги як інструменту подолання «поведінкових пасток бідності» [10], за якими досягнення цільової поведінки індивіда у багатьох випадках не можливе без застосування зовнішнього стимулу-примусу;

— трансферти із м'яким ступенем обумовленості, коли до реципієнтів доводиться певна очікувана модель поведінки, проте її дотримання не підлягає жорсткому контролю та не обов'язкове для отримання допомоги. Умови мають більшою мірою рекомендаційний характер й можуть підкріплюватись певними стимулами інформаційного або психологічного характеру. В основі трансфертів з м'яким ступенем обумовленості лежать ідеї теорії «підштовхувань» Р. Талера і К. Санстейна [11], які обґрунтовували переваги стимулювання змін у поведінці індивіда без примусу. Ефективність таких стимулів базується на когнітивних та інформаційних ефектах, а саме наданні знань, зменшенні рівня інформаційної асиметрії, формуванні соціально бажаних норм.

Поведінкові реакції соціальних трансфертів важливі не тільки з точки зору оцінювання ефективності соціальної політики, а також з погляду їх стратегічного впливу на функціонування публічних фінансів. В оперативному плані будь-які види соціальних трансфертів, що фінансуються з бюджету, є його видатками. Але соціальні трансферти здатні по-різному впливати на економічну активність, податкову базу та стійкість бюджетних потоків, тому у довгостроковому вимірі ефект від їхнього застосування для системи публічних фінансів може також бути різним. За цією ознакою доцільно виокремлювати три групи трансфертів:

— фіскально-нейтральні трансферти, які не мають помітного стратегічного впливу на дохідну чи видаткову частину бюджету. Фінансування трансфертів цієї групи відбувається в межах закладених бюджетних можливостей (тобто немає ризику надмірного зростання видатків на їх надання у майбутньому), а фіскальний ефект у вигляді прирощення податкових доходів незначний. До цієї групи трансфертів доцільно зараховувати короткострокові субсидії на оплату комунальних послуг в опалювальний період, адресні допомоги у зв'язку із стихійними лихами та іншими надзвичайними ситуаціями тощо. Цей різновид трансфертів є незначними за показниками надання, щоб суттєво вплинути на обсяги сукупного попиту і, відповідно, потенціал формування доходів бюджету; водночас, фіскально-нейтральні трансферти позбавлені мотиваційної складової, через функціональне призначення і короткостроковий характер надання не мають помітного впливу на поведінку реципієнтів;

— фіскально-стимулюючі трансферти, які не тільки реалізують соціальну функцію держави, але й стимулюють економічну активність, розширення бази оподаткування і, зрештою, доходів бюджету. Програми надання цих трансфертів характеризуються найвищою економічною ефективністю (оскільки витрачені на них кошти частково чи повністю повертаються у довгостроковій перспективі через зростання зайнятості, продуктивності праці та податкових платежів). До групи фіскально-стимулюючих трансфертів, які мають мультиплікаційний вплив на економічну динаміку, найперше належать різні види соціальної підтримки у зв'язку із працевлаштуванням (виплати за створення першого робочого місця та ін.), грантові програми для започаткування власної справи, освітні ваучери тощо;

— фіскально-рестриктивні трансферти, які у середньо- і довгостроковому вимірі негативно позначаються на збалансованості бюджету та показниках фіскальної

спроможності держави. Високий рівень виплат та легкість «входу» до програми трансфертів підвищують їх привабливість для потенційних учасників, навіть якщо вони не мають реальної потреби у підтримці з боку держави. Такі соціальні програми поступово збільшують вагу у структурі видатків бюджету, поглиблюючи його дефіцит та відволікаючи бюджетні ресурси від інших напрямів діяльності. Водночас, вони послаблюють економічну активність, мотивацію до праці чи підприємництва. Прикладом фіскально-рестриктивних трансфертів може слугувати система соціальних пільг, яка функціонувала в Україні впродовж тривалого часу і потребувала ресурсів, що перевищували можливості бюджету, або житлові субсидії, якими після приведення вартості комунальних послуг до обґрунтованих параметрів було охоплено понад 2/3 населення країни.

У контексті деталізації інституційного підходу до таксономії соціальних трансфертів помітне місце займає нормативно-правовий підхід, який пропонує враховувати при їхній класифікації рівень формалізації надання (положення національного законодавства, міжнародні стандарти, неформальні правила). За цим підходом соціальні трансферти розмежовують за такими ознаками, як форма правового забезпечення, тип реципієнта та ін. Правові норми як основа для класифікації соціальних трансфертів застосовують не тільки в органах офіційної статистики, але також при підготовці бюджетної документації, моніторингу відповідності трансфертної політики міжнародним зобов'язанням.

Наприклад, відповідно до правової основи функціонування соціальні трансферти доцільно розмежовувати на статутні та дискреційні. Першу групу формують ті різновиди соціальних трансфертів, які отримали кодифікацію у законодавстві, а право на них може бути реалізоване індивідом за допомогою адміністративних чи судових механізмів. До цієї групи належить більшість трансфертів із соціального страхування, соціального захисту сімей та дітей, підтримки осіб з інвалідністю. Натомість, дискреційні соціальні трансферти перебувають у залежності від фінансових можливостей держави (області чи громади) або політичної волі, тому їхні розміри та право на отримання чітко не регламентовані. Нерідко джерелом фінансування програм таких трансфертів є кошти донорів, або ж бюджетні видатки на них передбачають тільки у випадку наявності вільних бюджетних ресурсів. Тому правові гарантії їхнього надання обмежені. Отож, класифікація соціальних трансфертів за їхньою правовою основою дає можливість оцінити передбачуваність та легітимність трансфертної політики, її роль у реалізації соціальних прав.

Нормативний підхід до класифікації соціальних трансфертів враховує не лише характер їхньої формалізації через правові норми, але й дію неформальних норм, зокрема рівень стигматизації суспільства, пов'язаної із функціонуванням певних видів трансфертів. Так, програми соціальних трансфертів, які суспільство сприймає як невинуватну роздачу допомоги або марнотратство, зазвичай є соціально знеціненими й апіорі оціненими громадськістю як неефективні. Натомість, якщо програма соціальних трансфертів торкається інтересів тих груп населення, щодо підтримки яких є суспільний консенсус, то такі виплати можуть отримувати широку соціальну легітимність.

Одним з найважливіших питань при розмежуванні соціальних трансфертів за нормативним підходом є розуміння того, чи є трансферт «заслуженим» через попередні внески (наприклад, пенсія за віком, допомога з безробіття та ін.) чи гарантованим як право без попереднього внеску (допомога малозабезпеченим особам). За цією ознакою соціальні трансферти поділяють на кондиційовані (передбачають внески) та некондиційовані (без внесків). Трансферти першої групи ґрунтуються на принципах страхування і, як правило, об'єднують виплати, пов'язані з попереднім

працевлаштуванням індивіда та історією його заробітної плати. Джерелом фінансування кондиційованих трансфертів є ресурси системи соціального страхування, а їхнє функціональне призначення зазвичай пов'язане із вирівнюванням доходів впродовж життєвого циклу, зменшення ризиків зниження добробуту, зумовлених старінням, втратою роботи чи працездатності. Завдяки кореспонденції між попередніми внесками і виплатами, такі трансферти суспільство сприймає як форму взаємного обміну або «соціального контракту», коли особа спочатку «вкладається», а потім має право на підтримку. Такий підхід апелює до принципу справедливості, базованого на еквівалентності зобов'язань і прав. З морального боку кондиційовані трансферти підсилюють ідею щодо відповідальності індивіда перед суспільством і навпаки — суспільства перед тим, хто дотримався умов «соціального контракту».

Некондиційовані соціальні трансферти не вимагають попередніх внесків від реципієнта і, правило, надаються на основі потреби, соціального статусу або принципу універсальності. Джерелом їхнього фінансування зазвичай є загальні податкові надходження бюджету. Суспільна легітимність трансфертів цієї групи ґрунтується на ідеї **незаперечного права людини на гідне існування**, незалежно від трудового внеску чи економічного статусу. В основі цього підходу лежить уявлення про соціальну солідарність, де допомога надається не за заслуги, а через спільну людську вразливість і взаємну відповідальність. У цьому випадку трансферти є не винагородою, а **інструментом забезпечення базової гідності**, що відображає глибше розуміння соціальної справедливості — не як симетричного обміну, а як обов'язку сильнішого підтримувати слабшого. Через цю особливість надмірне зміщення уваги до некондиційованих трансфертів у соціальній політиці може провокувати невдоволення у суспільстві, сприйматись як заохочення до пасивності, «нечесна» перевага.

На практиці межа між програмами кондиційованих і некондиційованих соціальних трансфертів може бути розмитою, особливо коли держава субсидує внески або коли норми щодо права на отримання трансферту передбачають як внескові критерії, так і приналежність до певної категорії населення. Разом з тим, міжнародні організації, на кшталт Світового банку чи Міжнародної організації праці використовують такий підхід до розмежування соціальних трансфертів, щоб підкреслити взаємодоповнюючий характер соціального страхування та соціальної допомоги в більш широких рамках системи соціального захисту.

Організаційно-адміністративний підхід до групування ознак класифікації соціальних трансфертів фокусує увагу на організаційно-процедурних питаннях їхнього надання. За цим підходом, соціальні трансферти класифікують за такими ознаками, як джерела фінансування (приватний сегмент економіки, публічні фінанси, в тому числі державний або місцеві бюджети, цільові позабюджетні фонди), форма надання (грошові, негрошові), механізм адміністрування (через органи системи соціального захисту населення, структури пенсійної системи, фіскальні органи та ін.).

В межах застосування інституційного підходу до класифікації соціальних трансфертів значні дискусії серед науковців та експертної спільноти викликає питання комбінування універсальних та цільових (адресних) виплат у соціальній політиці. Така ознака класифікації трансфертів допомагає зрозуміти не тільки механіку їхнього розподілу, але й реалізує суспільні уявлення про гідність, справедливість та соціальний контракт між людиною і державою. Право на отримання універсального трансферту мають усі особи або домогосподарства певної категорії, незалежно від рівня доходу чи майнового стану, що забезпечує зниження адміністративних витрат і мінімізацію помилки ексклюзії. Моральна перевага універсальних соціальних трансфертів також

полягає у відсутності ефекту стигматизації при отриманні, коли заявник не має проходити процедуру оцінювання рівня нужденності й визначення потреби у допомозі (що для частини заявників викликає дискомфорт і відчуття приниження). Водночас, з морально-етичних позицій негативними рисами цих трансфертів є те, що вони неефективні у контексті адресності (коли допомогу отримують ті, хто її не потребує), а також моральне знецінення допомоги, яка не пов'язана із нужденністю чи заслугами.

Специфіка цільових трансфертів у тому, що вони передбачають перевірку доходів і надаються лише тим, чий дохід або майно не перевищують певного порогу. Завдяки ускладненій процедурі перевірки права на отримання, ця група трансфертів забезпечує високий рівень адресності допомоги та ефективності дій боротьби з бідністю. Проте, зворотним боком посилення адресності трансфертів є зростання адміністративних витрат, поглиблення стигматизації реципієнтів та розколу в суспільстві, коли поділ на «гідних» і «негідних» одержувачів виплат послаблює солідарність. Цільові трансферти можуть провокувати у реципієнтів негативні поведінкові реакції, такі як демотивація до праці й самозабезпечення, маніпуляції задля збереження права на соціальні виплати (приховування доходу, зміна місця реєстрації, уникнення офіційного працевлаштування та ін.).

Зазвичай у трансфертній політиці держави не фокусуються виключно на одній із форм соціальних трансфертів, поєднуючи універсальні категорійні права з цільовими доповненнями. Вибір між універсальністю і цільовим спрямуванням соціальних трансфертів відображає більш широкі ідеологічні та інституційні традиції суспільства, адже у ліберальних системах соціального забезпечення, як правило, перевагу мають цільові трансферти, натомість у державах із сильними соціал-демократичними традиціями у трансфертній політиці надають пріоритет універсальному охопленню як прояву соціального громадянства.

Дебати щодо переваг і слабкостей універсальних та цільових трансфертів також торкаються питання горизонтальної та вертикальної справедливості у трансфертній політиці. Універсальні трансферти підтримують горизонтальну справедливість, адже передбачають рівне ставлення до усіх членів референтної категорії, натомість цільові трансферти покликані домогтися вертикальної справедливості, диференціюючи соціальні виплати залежно від доходу або потреб. Отже, класифікація соціальних трансфертів з позицій процедур набуття права на них має наслідки як для структури, так і для сприйняття справедливості держави загального добробуту.

Розвиток цифрових технологій та системи обліку соціальних витрат відкривають нові можливості для використання великих даних і алгоритмічних методів класифікації у процесі здійснення таксономічного аналізу соціальних трансфертів. Впровадження таких інструментів як соціальні реєстри, уніфіковані платформи розподілу допомоги, цифрові ID-індикатори дозволяє уточнювати типології соціальних трансфертів за фактичним рівнем охоплення потенційних реципієнтів, частотою їхнього отримання, комбінаціями соціальних виплат. Імплементация цифрових технологій дає можливість у трансфертній політиці поряд із трансфертами, які передбачають уніфікацію розмірів виплат, перейти до впровадження трансфертів з різних ступенем персоналізації, зокрема:

– високий рівень персоналізації означає максимальне наближення умов та розмірів трансферту до індивідуальних потреб конкретного отримувача, що є реалізацією принципу адресності соціального захисту. Впровадження такого типу трансфертів стає можливим завдяки інтеграції баз даних з різних державних реєстрів, застосуванню алгоритмів машинного навчання та штучного інтелекту для аналізу поведінкових і соціально-економічних рис домогосподарств. Однак високий рівень

персоналізації соціальних трансфертів може викликати етичні та правові дискусії щодо захисту персональних даних та ризиків алгоритмічної упередженості;

— сегментована персоналізація соціальних трансфертів є компромісом між їхньою уніфікацією та максимально індивідуалізованим підходом до надання. На наш погляд, вона може передбачати диференціацію рівня чи умов соціальних виплат в залежності від соціально-демографічних або географічних критеріїв, зокрема належності до певної вікової групи, місця проживання, типу зайнятості, рівня розвитку території чи інших. Сегментована персоналізація забезпечує категоріальне таргетування соціальних трансфертів, що менш ресурсоємне у порівнянні з індивідуалізованим підходом до їхнього надання, але водночас дає можливість враховувати відмінності у потребах і вартості життя у регіональному та демосоціальному вимірах. На відміну від уніфікації соціальних трансфертів, сегментована персоналізація глибше реалізує ідеї соціальної справедливості у трансфертній політиці держави, водночас зберігаючи баланс між вимогою щодо ефективності соціальної політики і втручанням в особисте життя реципієнтів.

У сучасній науці все більш затребуваними стають інтегральні підходи, в рамках яких таксономія досліджуваного явища будується за багатьма критеріями одночасно. У контексті розкриття таксономії соціальних трансфертів такий мультикритеріальний підхід дозволяє створити складні типології, де кожен вид соціального трансферту має свою позицію у кількох перетинах класифікаційних осей. Застосування мультикритеріального таксономічного підходу передбачає не просто опис різних видів соціальних трансфертів за випадковими ознаками, а розробку їх класифікаційної рамки, чутливої до нових тенденцій у трансфертній політиці, яка забезпечує мултивимірність аналізу й урахування інституційних змін (табл. 1). Це дає змогу більш глибоко розуміти як структуру витрат держави на надання соціальних трансфертів, так і їхній вплив на соціальну структуру населення.

Таблиця 1

Приклад універсальної класифікаційної рамки соціальних трансфертів

Ознака класифікації	Основні види	Характеристика ознаки
Джерело фінансування	публічні, приватні, змішані	Характеризує розподіл відповідальності за фінансування трансфертів між державою і суспільством
Форма надання	грошові, натуральні, комбіновані	Відображає інституційні та логістичні форми надання трансфертів
Умовність отримання	обумовлені, безумовні	Відображає мотиваційні та поведінкові ефекти застосування трансфертів
Регулярність	регулярні, разові	Визначає сталість впливу трансферту на рівень добробуту
Рівень адресності	універсальні, таргетовані, сегментовані	Характеризує ступінь селективності при наданні трансфертів
Функціональне призначення	захисні, превентивні, стимулюючі, трансформаційні	Вказує на основну ціль надання трансферту та його зв'язок із життєвим циклом індивіда
Канал надання	прямі, непрямі	Характеризують організаційні особливості надання трансфертів
Рівень управління	центральний, регіональний, місцевий, наднаціональний	Характеризує розподіл відповідальності у системі публічного управління за реалізацію трансфертної політики
Джерело права на отримання	за правом громадянства, за контрактом, за результатом відбору	Вказує на нормативне підґрунтя та регламентацію права на отримання

Джерело: розроблено автором самостійно

Завдяки мультимісності класифікаційна рамка соціальних трансфертів дає можливість систематизувати усі види трансфертів незалежно від країни, економічної моделі чи типу соціальної політики, врахувати економічні, правові, інституційні, поведінкові та інші чинники їхнього використання. Завдяки цьому класифікаційна рамка має універсальний характер і прийнятна для здійснення компаративного аналізу соціальних трансфертів як у країнах з високим рівнем добробуту, де система соціального захисту досягла найвищого розвитку, так і в державах з перехідною економікою, де інститут соціального захисту потребує суттєвого реформування. Мультимісність класифікаційної рамки трансфертів долає обмеження одновимірних класифікацій, які ігнорують вплив взаємодії між різними аспектами соціальної політики, що підвищує аналітичну точність та релевантність результатів дослідження.

Динамічність класифікаційної рамки визначає її здатність відображати та інтегрувати інституційні зміни у сфері надання соціальних трансфертів, зокрема й ті, що зумовлені інтеграцією цифрових технологій у трансфертну політику, зростанням запиту суспільства на перехід до умовних форм соціальної допомоги і посилення її адресності, продовженням процесів децентралізації влади, змінами у пріоритетах соціально-економічного розвитку. Це забезпечує актуальність класифікації соціальних трансфертів в умовах модернізації публічних фінансів та соціальної політики. Наприклад, цифровізація адміністрування трансфертів змінює механізми їхнього призначення, моніторингу та контролю, що потребує інтеграції відповідних ознак у класифікаційну структуру їхнього дослідження. Подібно до цього, реформа децентралізації супроводжується перерозподілом повноважень між рівнями публічної влади, що впливає на джерела фінансування соціальних трансфертів, механізми управління ними та пріоритети розподілу ресурсів у межах соціальних програм. Відтак, динамічна класифікаційна рамка соціальних трансфертів корисна при розробці органами публічного управління комплексних стратегій соціальної політики, оптимізації розподілу бюджетних ресурсів на соціальний захист, порівняльному аналізі ефективності соціальних програм у регіональному та часовому вимірі.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проведене у статті дослідження ключових наукових підходів до таксономії соціальних трансфертів засвідчило, що їхня класифікація має важливе значення для впорядкування та порівняльного аналізу різних форм соціальної підтримки. Розглянуті інституційний, функціональний і поведінковий таксономічні підходи розкривають різні аспекти природи соціальних трансфертів, що характеризує їх не лише як інструмент перерозподільчого призначення, але й як соціальний феномен, що визначає поведінкові реакції домогосподарств, впливає на сталість публічних фінансів, формує інституційну архітектуру соціальної держави. Для інтеграції різних таксономічних підходів запропоновано класифікаційну рамку соціальних трансфертів, що характеризується мультимісністю і динамізмом, враховує як статичні ознаки цих трансфертів, так і їх динамічні риси у контексті сучасних інституційних і технологічних змін.

Розробка універсальної таксономії соціальних трансфертів, яка інтегрує ключові класифікаційні підходи, має не лише теоретичне, а й вагоме прикладне значення. Вона забезпечує методологічне підґрунтя для порівняльного аналізу різних моделей трансфертної політики, прогнозування соціально-економічних наслідків від використання різних видів трансфертів, оцінювання їхнього впливу на систему публічних фінансів, запобігання фіскальним ризикам і забезпечення фінансової стійкості системи соціального захисту. В умовах невизначеності та динамізму глобальних і внутрішніх викликів така систематизація соціальних трансфертів слугує важливим інструментом адаптації соціальної політики до нових реалій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Oxford: Polity Press, 1990. 257 p. URL: <https://pagotto.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/05/the-three-worlds-of-welfare-capitalism-1990.pdf>
2. Jensen C. Worlds of welfare services and transfers. *Journal of European Social Policy*. 2008. Vol. 18(2). P. 151-162. URL: <https://doi.org/10.1177/0958928707087591>
3. Schüring E., Loewe M. (eds.) Handbook on Social Protection Systems. Northampton: Edward Elgar Publishing, 2021. 776 p. URL: <https://doi.org/10.4337/9781839109119>
4. Горин В. П., Булавинець В. М. Теоретичні засади бюджетних трансфертів як інструмента фінансового регулювання суспільного добробуту. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. №5/1. С. 11-17. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/37975>
5. Magdalou B. A model of social welfare improving transfers. *Journal of Economic Theory*. 2021. Vol. 196. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jet.2021.105318>
6. Devereux S., Sabates-Wheeler R. *Transformative Social Protection*. IDS Working Paper No. 232. Institute of Development Studies, Brighton, 2004. URL: <https://www.ids.ac.uk/download.php?file=files%2Fdmfile%2FWp232.pdf&utm>
7. Кізима Т., Лободіна З., Горин В., Кізима А. Поведінкові фінанси як методологічний концепт дослідження сфери публічних фінансів в Україні. *Світ фінансів*. 2022. Вип. 4. С. 8-21. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49027>
8. Перегудова Т. В. Соціальні трансферти: обумовленість зайнятістю у воєнній економіці України. *Стратегія економічного розвитку України*. 2022. № 50. С. 56–70. URL: <https://doi.org/10.33111/sedu.2022.50.056.070>
9. Перегудова Т. Інститут обумовлених соціальних трансфертів: у пошуках підвищення ефективності соціального захисту. *Економіка України*. 2023. № 9 (742). С. 84–100. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.09.084>
10. Lapinski M., Kerr J., Zhao J., Shupp R. Social Norms, Behavioral Payment Programs, and Cooperative Behaviors: Toward a Theory of Financial Incentives in Normative Systems. *Human Communication Research*. 2016. Vol. 43. DOI: 10.1111/hcre.12099.
11. Behavioral Insights and Public Policy: Nudging for Good. URL: <https://worldpolicyhub.com/behavioral-insights-and-public-policy-nudging-for-good/>

Olexandr Bulavynets

Candidate of economic sciences

Doctoral student of S. I. Yuriy Department of Finance

West Ukrainian National University

Ternopil, Ukraine

ORCID ID: 0009-0009-8695-5644

e-mail: olexandr.bulavynets@gmail.com

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE TAXONOMY OF SOCIAL TRANSFERS

Abstract. The article is devoted to a comprehensive analysis of scientific approaches to the taxonomy of social transfers. It is argued that a clear and multidimensional systematisation of social transfers is important for optimising social protection mechanisms and improving the efficiency of budget resources for the implementation of social policy. The paper highlights institutional, functional, and behavioural approaches to the classification of social transfers. It is argued that the institutional approach focuses on the analysis of organizational and legal forms, subject composition, and sources of financing for social transfers; the functional approach focuses on determining the strategic role of transfers in socio-economic development and their impact on public finances; the behavioural approach focuses on assessing the behavioural responses and incentives that arise in recipients and society as a whole in response to receiving social transfers. The advantages and limitations of each taxonomic approach are analysed, and the need to integrate their strengths into a single systematic framework for classifying social transfers is emphasised. A model of a classification framework for social transfers is proposed, which ensures the multidimensionality of their analysis, taking into account institutional changes, and overcomes the limitations of one-dimensional classifications that ignore the impact of interactions between different aspects of transfer policy. Particular attention is paid to reflecting the link between social transfers and public finances by highlighting such classification features as sources of funding, impact on fiscal sustainability, and strategic importance in the long term. It is demonstrated that the combination of institutional, functional, and behavioural analysis not only provides a clear structuring of transfer types but also lays the groundwork for the development of a balanced and targeted transfer policy. It is determined that a universal taxonomy of social transfers, developed based on the integration of various taxonomic approaches, not only creates the theoretical basis for the analysis of transfer policy, but also has significant practical importance for making effective management decisions in the field of social transfers aimed at improving the effectiveness of social programs, ensuring social justice, and maintaining the financial stability of the state.

Keywords: social transfers; taxonomic approaches; classification; transfer policy; institutional approach; functional approach; behavioural approach; public finance.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Oxford, Polity Press. <https://pagotto.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/05/the-three-worlds-of-welfare-capitalism-1990.pdf> [in English]
2. Jensen, C. (2008). Worlds of welfare services and transfers. *Journal of European Social Policy*, 18(2), 151–162. <https://doi.org/10.1177/0958928707087591> [in English]
3. Schüring, E., & Loewe, M. (Eds.). (2021). *Handbook on social protection systems*. Northampton, Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781839109119> [in English]
4. Horyn, V. P., & Bulavynets, V. M. (2020). Theoretical principles of budget transfers as an instrument of public welfare financial regulation. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, (5/1), 11–17. <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/37975> [in Ukrainian]
5. Magdalou, B. (2021). A model of social welfare improving transfers. *Journal of Economic Theory*, 196. <https://doi.org/10.1016/j.jet.2021.105318> [in English]
6. Devereux, S., & Sabates Wheeler, R. (2004). *Transformative social protection* (IDS Working Paper No. 232). Brighton, Institute of Development Studies. <https://www.ids.ac.uk/download.php?file=files%2Fdmfile%2FWp232.pdf&utm> [in English]
7. Kizyma, T., Lobodina, Z., Horyn, V., & Kizyma, A. (2022). Behavioral finance as a methodological concept of public finance research in Ukraine. *Svit finansiv*, (4), 8–21. <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49027> [in Ukrainian]
8. Perehudova, T. V. (2022). Social transfers: conditionality of employment in the military economy of Ukraine. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, 50, 56–70. <https://doi.org/10.33111/sedu.2022.50.056.070> [in Ukrainian]

9. Perehudova, T. (2023). Institution of conditional social transfers: in pursuit of increasing the efficiency of social protection in Ukraine. *Ekonomika Ukrainy*, 9(742), 84–100. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.09.084> [in Ukrainian]

10. Lapinski, M., Kerr, J., Zhao, J., & Shupp, R. (2016). Social norms, behavioral payment programs, and cooperative behaviors: Toward a theory of financial incentives in normative systems. *Human Communication Research*, 43. <https://doi.org/10.1111/hcre.12099> [in English]

11. Behavioral Insights and Public Policy: Nudging for Good. (n.d.). <https://worldpolicyhub.com/behavioral-insights-and-public-policy-nudging-for-good/> [in English]

Стаття надійшла до редакції 21.07.25

Рецензовано 04.08.25

Опубліковано 19.08.2025 р.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.